

Kıbrıs Apostolos Andreas Manastırındaki Sahabe “Urve Bin Sabit” ve Mezarının SistematiK Bir Şekilde Yok Edilmesi

Zeki AKÇAM*
Ayşegül AKÇAM**

Özet

Bu çalışmada, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İskele ilçesine bağlı Dipkarpaz Beldesi'nin yaklaşık olarak 28 kilometre doğusunda yer alan Apostolos Andreas Manastırında varolduğuna inanılan Urve bin Sabit'in bölgedeki varlığı ile mezarının sistematiK olarak ortadan kaldırılması ele alınacaktır. Kilise hem Türkler, hem de Rumlar tarafından adak yeri olarak kullanılmaktadır. Türkler burada, bir sahabe veya İslâm ordularının Kıbrıs seferi sırasında şehit düşmüş bir askere veya kutsal bir İslâm ermişine ait mezarın olduğuna inanmaktadır. Kıbrıs Türk folklorunda konuyla ilgili birçok rivayet ve efsane yer almaktadır. Çalışmada, Urve bin Sabit'in adı geçen kilisede mezarının olduğu gerçeği yazılı kaynaklardan hareketle tartışılmış vemezarın sistematiK olarak yok edilmesiyle ilgili süreç irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Urve bin Sabit, Kıbrıs, Dipkarpaz, Kıbrıs İslâm seferleri

Abstract

In this study, the presence of Urve bin Sabit in the region believed to exist in the Apostolos Andreas Monastery, approximately 28 kilometers east of the Dipkarpaz District of the İskele district of the Turkish Republic of Northern Cyprus, will be systematically removed from the grave. The church is being used as an offering place by both Turks and Greeks. The Turks believe here that a companion or Islamic army was a martyr who was killed during the Cyprus campaign or a sacred Islamic grave. There are many narrations and legends about the subject in the Turkish Cypriot folklore. In the study, the fact that Urve bin Sabit is the tomb in the church was discussed with the help of written sources and the process related to the systematic destruction of the tomb was examined.

Keywords: Urva bin Thabit, Cyprus, Dipkarpaz, Cyprus Islamic attack

* Yard. Doç. Dr. Girne Amerikan Üniversitesi, zakcam@gau. edu. tr

** Öğr. Gör. Yakın Doğu Üniversitesi.

Giriş

Apostolos Andreas Manastırı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırlarında olup İskele ilçesine bağlı Dipkarpaz Beldesi'nde Zafer Burnu (Ay Andrea) olarak bilinen burunda yer almaktadır. Dipkarpaz Beldesi'ne yaklaşık olarak 28 kilometre uzaklıktadır. Bilindiği gibi manastır, hem Türkler hem de Rumlar tarafından ziyaret edilmekte ve her iki halk tarafından adaklar adanmaktadır. Yılın neredeyse her günü yoğun bir ziyaretçi akınına uğramaktadır. Rumlar, Apostolos Andreas; Türkler ise orada mezarı olduğuna inandıkları sahabe adına ibadetlerini yapmaktadırlar. Rumların ziyaret nedeni Rum ve Yunan kaynaklara göre kesin olarak bilinmesine rağmen Türklerin ziyaret nedenleri genellikle sözlü kültür ortamındaki çeşitli rivayet ve efsanelere dayanmaktadır. Efsanelerin arkasında gerçek bir hikâyenin olup olmadığı ise sürekli olarak bir merak konusu olmuştur. Bu bağlamda, konuyu hem sözlü hem de yazılı kaynaklar açısından ele almaya çalışacağız.

1. Sözlü Rivayetler

Kıbrıs Türkleri'nin sözlü kültüründe İslâm ermişine dair farklı isimler geçmekte olup bu isimleri Tuncer Bağışkan, *Halkbilimi Dergisi* 'ndeki yazısında (s. 27) bize şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Bilgisine başvurduğumuz kaynak kişiler, Apostolos Andreas Manastırı'nın doğusundaki adak yerinde Seydül (Ahmet) Bedevi, Mührü Süleyman, Süleyman Bedevi, H. z. İlyas, H. z. Ali, Mustafa veya Hacı Aziz İslâm ya da Türk şehidinin gömülü olduğuna inanıldığını söylemişlerdir. Söylendiğine göre buradayatan şehida¹, adak yerinin yapılması için Kıbrıslı Türkler ile Rumların rüyalarına girermiş. Ancak buraya önce Rumlar sahip çıkmışlar. Kiliseyi yaptırıp adını da Apostolos Andreas adını vermişler Adak yerinin Hacı Aziz adlı şehide ait olduğuna inanıldığını söyleyen kaynak kişi, Hacı Aziz'in Arap akınlarında Kıbrıs'a çıkartma yapan birliğinin komutanı olduğu, oklanarak şehit edildiği ve elbiseleriyle buraya gömüldüğü bilgilerini vermiştir. Adak yerinin (ya da mezarın) Hz. İlyas'a ait olduğunu savunan kaynak kişi ise ikondaki Apostolos Andreas'ın ellerinin kınalı olmasından dolayı bu kişinin bir Hıristiyan değil de bir Müslüman olduğuna inanıldığını ve bu bilgileri de yaklaşık 50 yıl kadar önce Selimiye Camisinin imamı Mustafa Beyden duyduğunu söylemiştir”.

Bu gibi sözlü rivayetleri çoğaltmak mümkündür. Diğer bir sözlü kaynak kişi ise yakın zamana kadar bir çok gazeteye beyan veren Zehra Billur'dur. Manastır'da sahabe mezarının olduğunu bizzat gözleriyle gördüğünü söyleyen Zehra

1 Kıbrıs Türk halk kültüründe çeşitli nedenlerle ziyaret edilen yadırlara verilen genel bir isimdir.

Billur isimli kaynak kişi 1950’li yıllarda bir okul gezisi için Dipkarpaz’a gittiklerini ve manastırı ziyarette buldukları bilgisini aktarmaktadır. Ziyaret esnasında 11-12 yaşlarında olduğunu belirten Billur, “Çocukluk icabı muziplik olsun diye papazın günah çıkardığı kapalı alana girmiştım. O bölüme girince bir mazgal gördüm, duvarda bir pencere vardı. Pencereden aşağıya baktığımda içeride bir türbe gördüm, Papaz beni orada görünce dışarı çıkardı” bilgisini vermiştir. Olayın ardından yaklaşık olarak on yıl sonra tekrar manastıra gittiğini belirten Zehra Billur, “eşimin adağı vardı adak için manastıra gelmiştık. Küçükliğümdede gördüğüm mazgaldan tekrar bakmak istedim. Papazın günah çıkardığı yere gittiğimde o pencereyi tamamen bir duvarla kapattıklarını gördüm. Papaz, odasına girdiğim için yine bana kızdı” şeklinde bilgi vermektedir². Bu bilgiden yılar sonra 2016 yılında KKTC’de yayın yapan Havadis Gazetesi yazarlarından Ahmet Okan konu ile ilgili olarak bir kaynak kişi ile manastır ziyareti yapar ve bu ziyareti şu şekilde aktarır: “Kültürel değerlerle ilgili BRT’de yaptığımız bir programa ilgi gösterip geçtiğimiz haftalarda bizi arayan Lefkoşa sakinlerinden Günay Yıldıztepe, Apostolos Andreas Manastırı hakkında konuşmak istediğini söyleyince, kendisini ziyaret ettik. Bugün 77 yaşında olan Günay Hanım bize yaptığı açıklamalarda, manastırda bulunan söz konusu türbeleri henüz 10 yaşlarında iken gördüğünü, ancak daha sonraları aynı yere yaptığı ziyaretler sırasında bu türbelerin ortadan kaybolduğunu belirtti. Günay Hanım, bir zamanlar Kıbrıslı Türklerin bu yeri ziyaret ettiğinde, türbelerin çeşme tarafında bulunduğunu anlatırken, bir türbenin yüksek bir yerde, diğerinin ise bir kapının ardında zeminden daha aşağıda bulunduğunu söyledi³.

Diğer bir kaynak kişi ise Kıbrıs Türk toplumunun yetiştirmiş olduğu değerli araştırmacılarından Harid Fedai’dir. Harid Fedai yukarıdaki ifadelere benzer bilgiler aktarmıştır. Manastır ile ilgili birçok sözlü rivayet derlenmiş olup Mehmet Bahadır bu rivayetlere, “İslâm Fatihleri Kıbrıs’ta” adlı çalışmasında yer vermiştir (Bahadır, 2013). Görüldüğü üzere, sözlü kaynaklar manastırda İslâm ermişine veya şehidine veya bir sahabeye ait bir kabrin olduğu görüşünde birleşmektedirler. Manastıra giderek iki adet mezarı gördüğünü belirten sözlü kaynakların sayısı daha da arttırılabilir. İsim konusunda kesin bir birliktelik yoktur. Bu hususun daha ziyade yazılı belgelerden hareketle çözülmesi gerektiğine inanmaktayız.⁴

2 <http://www.haberler.com/sahabe-mezarini-yok-edildi-2261450-haberi/> (02. 10. 2010, 19. 00)

3 [http://www.havadiskibris.com/192820-2/\(25. 10. 2016, 18. 30\)](http://www.havadiskibris.com/192820-2/(25. 10. 2016, 18. 30))

4 Konu yıllardan beridir sözlü kaynaklardan hareketle irdelenmekte idi. Konuyla ilgili 2010 yılından itibaren düzenli olarak kamuoyunu bilgilendirerek yazılı kaynaklara da dikkat çekmeye çalıştık. Konuyla ilgili bkz. : http://www.gau.edu.tr/mobile/haber/165/bu_bilimsel_bir_gercek_ve_takipcisi_olacagiz.html

2. Yazılı Kaynaklar

SirSamual White Baker, 1879 (1879, s. 134-135) yılında Kıbrıs'a yapmış olduğu gezi sırasında Manastır ile ilgili genel bilgileri vermektedir. Manastır etrafında birçok hayvan yer almaktadır. Bölgenin kontrolü piskoposlardaydı. Burası tüm ana yollara ve bölgelere uzaktır. Bu sebepten dolayı korunması çok zordur. Herhangi bir sebeple meydana gelebilecek saldırılara karşı direnç gösterememektedirler. Bölgenin Türk yönetiminde olduğu zamanlarda Küçük Asya ve Mısır tarafından gelen gemicilerin yarımada etrafındaki ağaçları kestiği ve paşanın bu gemicilerden çeşitli hediyeler aldığından bahsedilmektedir (Baker 1879, s.134-135). Dolayısı ile bu ve bunun gibi birçok kaynak, kilisenin 1879 tarihinde genel olarak çok bilinmediğini ortaya koymaktadır.

Hogard, *Devia Cyprus* adı ile bilinen eserinde, küçük bir manastır olan Apostolos Andreas Manastırının, Oeconomus tarafından kısa bir süre önce tekrar inşaa edildiğini ve tekneçiler ile orayı ziyaret eden ziyaretçilerin küçük kiliseden su aldığı bilgisini vermektedir (1889, s. 81-82).

Tuncer Bağışkan kilise ile ilgili yapmış olduğu araştırmasında, manastırın sadece bölge insanları tarafından bilinen küçük bir adak yeri olduğu, ününün ise yeni kilisenin inşasından sonra Kıbrıs geneline yayıldığını bilgisini aktarmaktadır. Kilisenin hemen doğusunda bulunan gotik nizamdaki küçük adak yerinin ise (Şapel) M. S. XV. yüzyılda Lüzinyan döneminde yapıldığının tahmin edildiği bilgisini vermektedir (Bağışkan, 1992, s. 3-15).

Bağışkan, devam eden yazısında: "*Burasının önceleri bölgesel küçük bir adak yeri olduğu ve ününün kilise yapıldıktan sonra Kıbrıs geneline yayıldığı öğrenilmektedir. 1738 yılının son aylarında Kıbrıs'ı ziyaret eden yazarlardan Pooke, Apostolos Andreas adak yerinin kayaya oyulmuş olduğunu ve doğudaki buruna adının verildiğini yazmıştır. 1867 yılından hemen önce terk edilmiş bir durumdaydı. Çok az kişi suyunun sağlığa yararlı olduğunu biliyordu. Burasını sadece çevre köylüler ziyaret ederler ve para bağışında bulunurlardı. Söylendiğine göre XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Apostolos Andreas, Dipkarpaz'ın papazı Babayannu İkonomu'nun (Hacı İkonomu) sık sık rüyasına girmiş ve adak yerinin itibar kazanması için onu buraya bir kilise yapmaya zorlamıştır. Böylece Hacı İkonomu, adak yerini ziyaret edenlerden sağlanan bağışlarla adak yerinin yanındaki şimdiki kilisenin yapımını başlatmış. Kilise 1867 yılında bitirilince başpiskopos Sophronios II tarafından takdis edilip hizmete girmiş ve burada bir de panayır düzenlenmiş. 1904 tarihi itibarıyla adak yeri ile kilisenin çevresinde geleneksel olarak panayır kurulmadığı, daha sonralarıysa 15 Ağustos ile 30 Kasım tarihlerinde ziyaret ile panayırın gelenekselleştirdiği*

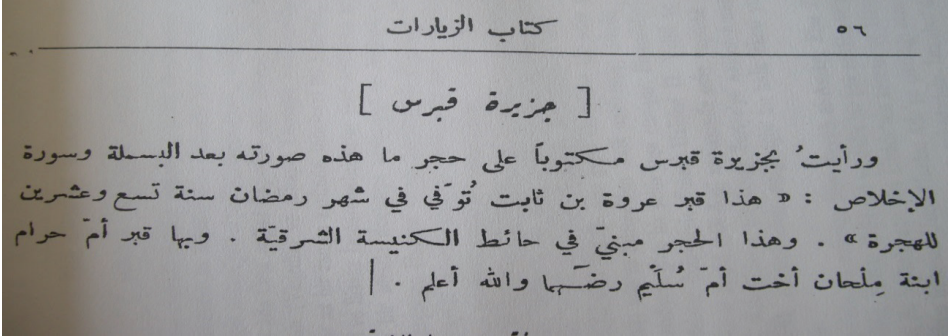
öğrenilmektedir. O günlerde manastırın avlusunda 4 gün süreyle panayır kurulur; bu panayırlarda bölgesel ürünler ile hayvanlar pazarlanırdı” (Bağışkan, 1992, s. 3-15).

Verilen bilgiler, kilisenin XX. yüzyılın başlarına kadar sadece civar köylerde bilinen küçük bir adak yeri olduğu görüşünü desteklemektedir. Kilise, 1912 yılında meydana gelen “Panteli” vakası neticesinde ada genelindeki Rumlar arasında çok büyük bir şöhrete kavuşur⁵.

Kıbrıs’ta ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Kıbrıs tarihi ile ilgili tarih yazımı geleneğinde Kıbrıs’a yapılan Arap akınları çoğu zaman “Arap

5 “O tarihte Kıbrıs’taki yüksek komiserin özel sekreteri görevinde bulunan Sir Harry Luke’nin bu olayla özel olarak ilgilendiği ve detaylarını kaleme aldığı öğrenilmektedir. Saptamalara göre, Türkler ile Rumlar arasındaki nüfus değişiminden çok önce Alanya’da Maria Georgiou adlı bir Rum kadını yaşardı. Dul olan bu köylü kadının Panteli adlı bir oğlu vardı. 1895 yılında Panteli 13 yaşındayken, kendini vaftiz eden aile dostları olan komşu köyedeki papazı ziyaret etmek için evden çıkar; bir daha onu gören olmaz. Maria komşu köye giderse de oğlunu kimsenin görmediğini öğrenir. Aramaları sonuçsuz kalır. En sonunda Pantel’in esrarengiz bir şekilde kayboluşu yolda giderken haydutlar tarafından kaçırılmış olabileceğine yorumlanır. Yıllar birbirini kovalarken, Maria oğlunu bulma ümidini yitirir. Aradan 18 yıl geçer. 1912 yılının ilk aylarında Maria, Apostolos Andreas’ın rüyasına girdiğini ve oğlu hakkında bilgi edinmek istemesi halinde hiç vakit kaybetmeden Kıbrıs’taki kilisesini ziyaret etmesini söylediğini iddia eder. Rüyasında gördüklerinin etkisinden kurtulamayan Maria, Adana’da bir trene binip Mersin’e ulaşır; Larnaka’ya hareket edecek bir gemiye biner. Ortodoksların “Büyük Paskalya Yortusu”ndan bir hafta önce olduğundan, gemi paskalyayı aile ile arkadaşlarıyla kutlamak için Kıbrıs’a gelecek olan Bağdat’taki tren yolunda çalışan Kıbrıslı Rum işçileriyle doluydu. Güvertedeki yolcular arasında iki Mevlevî Derviş de bulunmaktaydı. Bu arada Maria, Dervişlerden birisiyle samimiyet kurar; onunla dertleşmeye başlar. O dönemde Anadolu’nun iç kısımlarındaki bazı bölgelerde oturan Rum köylülerin çok büyük bir bölümü ve hatta bazı bölgelerde tamamı dillerini ve dinlerini unuttuklarından sadece Türkçe konuşuyorlardı. Bu nedenle Maria ile Derviş anlaşmakta zorluk çekmezler. Dervişlerin Kıbrıs’a gitme nedeni, Lefkoşadaki Mevlevî Tekkesi’nin emlakıyla ilgili bir işi takip etmek içindi. Sohbet sırasında Maria, kaçırılan oğlundan ve rüyasına girip bu yolculuğu yapmasına neden olan Apostolos Andreas’a söz eder. Derviş konuyla yakinen ilgilenir ve kaybolan çocuğun vücudunda belirgin bir iz bulunup bulunmadığını Maria’ya sorar. Ona çocuğun biri göğsünde, diğeri ise omzunda olmak üzere iki ben bulunduğunu söyler. Bunun üzerine cübbesini açan Derviş, tarif edilen yerlerdeki benlerini Maria’ya gösterir. Derviş başındaki deve kılından yapılmış kahverengi renkli uzun şapkasını denize atıp annesiyle kucaklaşır. Panteli annesine komşu köye giderken haydutlar tarafından kaçırıldığını, İstanbul’da satıldığını, birçok el değiştirdikten sonra derviş olmak için eğitim gördüğünü, hiç yalnız kalmayıp çok yerleri dolaştığından çocukluk anılarının silindiğini, doğduğu yer ile ailesini unuttuğunu, annesinin detaya inen hikâyesinin çoğu şeyleri hatırlamasına neden olduğunu söyler. Etrafına oturan işçiler Panteli’ye Rum giysileri ile Apostolos Andreas’a hikâyeleri için aralarında topladıkları paraları verirler. Larnaka’ya ulaşınca Maria ile Pantel’in hikâyesi etrafa yayılır. Panteli önce bir berberde sakallarını kestirir. Sonra onları Larnaka Piskoposuna götürürler. Panteli yeniden vaftiz edilir. Ertesi gün Gazimağusa’ya gidip kiraladıkları eşeklerle Apostolos Andreas manastırına doğru yola çıkarlar. Salamis’ten geçip önce Mağusa boğazındaki bir handa, sonra da Leonarissos ile Dipkarpaz’da birer gece konakladıktan sonra Apostolos Andreas Manastırına ulaşırlar. Eski adak yerinden su kaynağının önünde Azize dua ederler. 1912 yılının ilk aylarında gerçekleşen bu olay Balad (İlahi türkü-İlahi şiir) şeklinde kaleme alınarak değişik Rumca broşürlerle adanın her tarafına duyurulur. 1912 yılı itibarıyla bu broşürlerden toplam 7700 adet basıldığı, paralı olarak satıldığı ve bu broşürlerden birinin kısa sürede mevcudu tükendiğinden iki ile üçüncü baskılarının yapıldığı öğrenilmektedir. Bu yayınlardan azizin mucizesini öğrenenler, adak yerini akın akın ziyaret etmeye başlarlar. Böylece Apostolos Andreas adak yeri Kıbrıs’ın en önemli ziyaret yerlerinden biri durumuna gelmiş olur” (Bağışkan, 1992, s. 3-15).

korsanlarının yağma için yaptıkları akınlar” şeklinde verilmekte ve bu yanlış sürekli olarak tekrarlanmaya devam edilmektedir. Konuyu, diğer çalışmalara göre daha kapsamlı olarak değerlendirmeye çalışan Mehmet Bahadır İslâm Fatihleri Kıbrıs'ta adlı çalışmasında, araştırmacıların adanın islâmlaşması için yapılan seferlerin 632 yılında başladığı konusunda birleştiklerini ifade etmekte ve adanın İslâm fethi ile ilgili Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki diğer kaynaklara göre daha doyurucu bilgiler vermektedir (Bahadır, 2013). Kıbrıs tarihinin önemli bir eksiği olan İslâm tarihi 2017 yılı içerisinde olduğumuz şu günlerde halen daha yeterince çalışılmamıştır. Kıbrıs'ta Kırklar Tekkesi başta olmak üzere, Hz. Ömer Türbesi ve Hala Sultan Tekkesi gibi bilinen yapılarda sahabe mezarları olduğu bir gerçektir. Yukarıda verilen üç türbe ve sahabe mezarları adada en bilinenler arasında iken Urve Bin Sabit adlı sahabenin mezarı ile ilgili sözlü kültür ortamında herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız. Yazılı kaynaklarda ise bu bilgi genellikle tek bir esere atıfta bulunarak ele alınmaktadır. Konu ile ilgili olarak tüm kaynaklar genelde Herevî'nin vermiş olduğu bilgilere dayanmaktadır. Herevî'nin *Kitab'üz-ziyarât*⁶ adlı eserinde Kıbrıs ile ilgi verilen bölüm şöyledir:

Bu bölüm şu şekilde tercüme edilmektedir:

“I saw on the island of Cyprus, [an inscription] written on a stone, its contents, after the basmala [that is, bi-’ismi Allah al-Rahman al-Rahim] and surat al-Ikhlâs [sura 112] is as follows: “This is the grave of ‘Urwa b. Thabit. He died in the month of Ramadan in the year 29 of the hijra [May 650]. This stone is built into the wall of the Eastern

6 Herevî'ye ait olan eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan el yazma nüshası kontrol edilmiş olup makalemizde yararlandığımız metin ile aynı olduğu görülmüştür. Makalede faydaladığımız metin, (Saurdel, 1953, s. 56) adlı çalışmadan alınmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan el yazmasının birinci varağındaki mühürde; Eyüp Hüsrev Paşa Kütüphanesi, Beşir Ağa Eyüp-110 yazmaktadır. İkinci mühürde ise katalog numarası 109 olarak verilmektedir. Ayrıca eserin 83 yaprak olduğu bilgisi not düşülmüştür.

Church” (Saurdel, 1953, s. 56). Türkçe tercümesi şu şekilde yapılabilir: Kıbrıs adasında taş üzerinde yazılı bir kitabe gördüm. Besmeleden sonra...”Bu mezar Urve bin Sâbit’e aittir. O, hicri 29 yılının Ramazan ayında öldü. [Mayıs 650]. Bu mezar taşı **Doğu Kilisesi’nin** duvarına yerleştirilmiştir. Bu kısımdan sonra Ümmü Haram’ın mezarından bahsedilmektedir.⁷

Tercümeden de anlaşılacağı üzere, Herevî’nin çalışmasında daha ziyade Mayıs 650 (H. 29) tarihinde vefat eden Urve Bin Sabit’ten bahsedilmektedir. Çünkü Hala Sultan’ın mezarı Kıbrıs’ta herkes tarafından bilinmektedir. Buna karşın Herevî’nin Hala Sultan’ın mezarını uzun uzun anlatması gerekirken, Urve bin Sabit’ten daha fazla bahsetmiştir. Bu husus, Urve bin Sabit’in de çok önemli bir şahsiyet olduğu şeklinde yorumlanabilir. Urve bin Sabit’in mezar taşı ise en doğudaki kilisenin duvarında yer almaktadır. Arapça metinde yer alan “*kenisetü’ş-Şarkiyye*” ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Biz çalışmamızda bu ifadeyi “Kıbrıs’ın en doğusundaki kilise” şeklinde tercüme ettik. Kıbrıs adasına baktığımız zaman, en doğudaki kilise olarak karşımıza Apostolos Andreas Kilisesi çıkmaktadır. Bu kilisenin dışında adanın en doğusunda başka bir kilise yer almamaktadır. Dolayısı ile Türklerin manastırdaki mezarları ziyaret nedenlerinin tarihî bir kaynakla ortaya konduğunu söyleyebiliriz. Bu da kilisede bir sahabe mezarı olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bu bağlamda, Herevî’nin çalışmasındaki bilgiler ilk ve en önemli delillerimizden bir tanesidir.

1915 Tarihli Haritada Mezarın Görünüşü

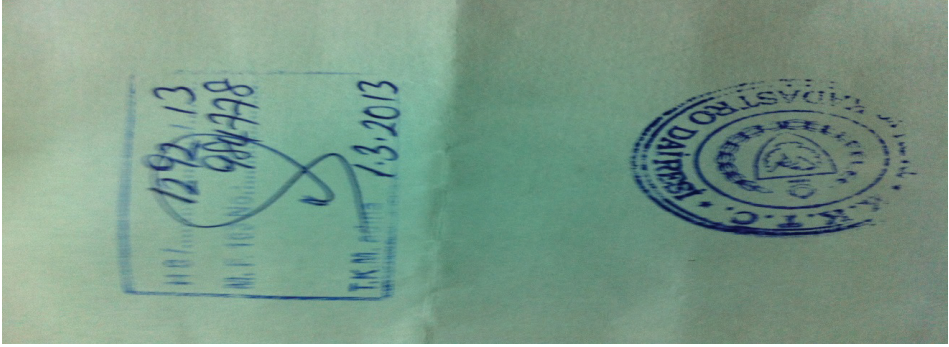
Diğer önemli bir belge ise 1915 yılına ait olan haritadır. Bu haritada manastırın etrafında beş adet mezar olduğu görülmektedir. Ancak bu mezarların hiçbirinden ne yazık ki günümüzde herhangi bir iz bulunmamaktadır. İlgili haritanın, KKTC İç İşleri ve Yerel Yönetimler Bakanlığı, Tapu Dairesi’nden alınmış mühürlü nüshası ile uydu görüntüleri röper noktaları dikkate alınarak yine ilgili bakanlığın bünyesinde bulunan özel bir programdan yararlanılarak 04. 03. 2013⁸ tarihinde tapu memuru Fırat Ekmekçi tarafından birleştirilmiştir. Uydu görüntüleri yaklaşık elli metrelik irtifadan çekilmiştir. Harita ve birleştirilmiş uydu görüntüleri fotoğraf 1’deki gibidir:

7 Herevî’nin notuna atıfta bulunan diğer kaynaklardan birkaç tanesi ise şunlardır: (Turan,1971, s. 130; Saurdel, 1953, s. 56; Mansouri, 2001, s. 55; Hill, 1949, s. 329)

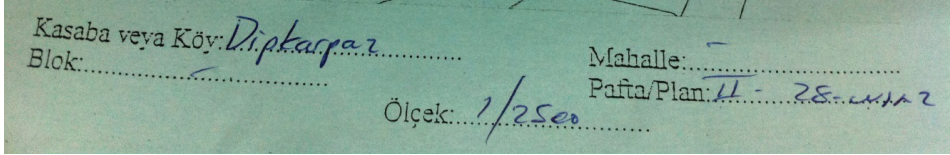
8 Bu uydu görüntüleri her yıl güncellenmekte olup kullanmış olduğumuz uydu görüntüleri 2013 yılına aittir. Harita kaydı şu şekildedir: Kasaba/Köy: Dıpkarpaz; Pafta/Plan II-28- WII-2; Ölçek: 1/2500; Haritanın Tapu Dairesi’nden alındığı tarih: 01. 03. 2013.

Fotoğraf 2 dikkatli bir şekilde incelendiğinde "Apostolos Andreas Church ve grave" yazıları rahatlıkla görülebilmektedir. KKTC İçişleri ve Yerel Yönetimler Bakanlığı'na bağlı Tapu Dairesi'nden 01. 03. 2013 tarihinde aldığımız manastıra ait haritanın resmi kaydı şu şekildedir: Kasaba/Köy: Dıpkarpaz; Pafta/Plan II-28-WII-2; Ölçek: 1/2500.

Fotoğraf 3: KKTC İçişleri ve Yerel Yönetimler Bakanlığı'na bağlı Tapu Dairesi'nden 01. 03. 2013 tarihinde aldığımız manastıra ait haritanın arkasındaki ıslak mühür ve yazılar

Fotoğraf 4: KKTC İçişleri ve Yerel Yönetimler Bakanlığı'na bağlı Tapu Dairesi'nden 01. 03. 2013 tarihinde aldığımız manastıra ait haritanın altında yer alan pafta/plan, parsel, kasaba/köy, ölçek bilgileri.

Fotoğraf 1 ve 2'de işaretli olan noktalara bakıldığı zaman bu alanların tarihi süreç içerisinde tahrip edildiği rahatlıkla söylenebilir. Çünkü 572 (1176-77) yılından sonra Mağrib'e ve Sicilya'ya giden Herevî buradan dönerken Kıbrıs'a da uğrar; 588'de (1192) kendisinin de içinde bulunduğu kafileye saldıran haçlılar, Herevî'nin kitaplarına el koyar. İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard, elçi gönderip kitaplarını iade etmek ve kendisiyle görüşmek istediğini bildiriyse de bu teklifi kabul etmez (İslam Ansiklopedisi, 1998, s. 220-221). Dolayısı ile aradan yaklaşık dokuz asır geçmiştir. Bu ve bunun gibi bir çok nedenden dolayı bu izlerin yok edildiğine inanmaktayız. Mezarlar, Hristiyanlara ait bir Azize ait olmuş olsaydı etrafı şenlendirilerek mezara ait olan unsurların koruma altına alınacağı ise bilinen bir gerçektir. Tahminlerimize göre mezarlar, Rumların kendi dinlerine ait bir azize ait olmadıklarından dolayı ya asfalt ya

da betonun altında kaderlerine terk edilmişlerdir. Gerek 1914 sonrası, gerekse 1955-1974 arasında adada meydana gelen otorite boşluğundan yararlanılarak mezar yerleri yok edilmiş olabilir. Uydu fotoğraflarından hareketle ilgili kilisede restorasyon çalışmaları devam edildiği sırada, mezarların bulunma ihtimali olan alanların fotoğrafları çekilmeye çalışılmıştır. İlgili kilise iki toplumun iyi niyetleri neticesinde restore edilmeye başlanmıştır. Restorasyon projesi Yunanistan'da bulunan Patras Üniversitesi tarafından yapılmıştır. Restorasyondan önce mezar yerlerinin kazılması ve arkeolojik kazı yapılması konusunda defalarca dilekçe yazmamıza rağmen bu dilekçelere konuyu geçiştirmeye yönelik cevaplar verilmiştir. Konu, en son eylül 2016 tarihinde, dönemin T.C. Büyükelçisi Derya Kanbay'ın olaya dahil olması neticesinde tekrar ele alınmış ve yapılan toplantı neticesinde ilgili alanda yeni kazılar yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kararın ardından kiliseye, T.C. Büyükelçiliği Kültür Müşaviri Durmuş Yavuz ve Kıbrıs Vakıflar Başkanlığı'nı temsilen İbrahim Benter konuyu değerlendirmek için ikinci kez bir inceleme gezisi düzenlemişlerdir. Bu inceleme gezisi sonrası, kilisenin hemen yan tarafına sahabelerin makam türbelerinin yapılmasına yönelik bir karar alındığı belirtilmiştir. Mezarların altında olduğuna inandığımız bölgelerin fotoğrafları aşağıda verilmiştir:

Fotoğraf 5: 3-4-5 numaralı mezarların yer aldığı asfalt bölgenin 2016 yılındaki görünüşü

Fotoğraf 6: 1 numaralı mezarın yer aldığı iki bina arasındaki bölgenin 2016 yılındaki görünüşü

Fotoğraf 7: 2 numaralı mezarın yer aldığı kayalık bölgenin 2016 yılındaki görünüşü

Görgü şahitlerinin verdiği bilgiler doğrultusunda 28 Eylül 2016'da kilisenin restorasyonu sırasında kilisenin dışında yer alan mezarların yanında, kilise içinde bulunan türbelerin de yerini tespit etmek maksadı ile bir inceleme gezisi düzenlenmiştir. Geziye araştırmacı Harid Fedai, T.C. Lefkoşa Büyükelçisi Derya Kanbay, T.C. Lefkoşa Büyükelçiliği Kültür Müşaviri Durmuş Yavuz, Kıbrıs Türk Vakıflar Genel Müdürü Prof. Dr. İbrahim Benter, Kıbrıs Türk Vakıflar Genel Müdür Yardımcısı Mehmet Kanan, Kıbrıs Türk Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Sorumlusu Mustafa Kemal Kasapoğlu, Gazimağusa Arkeoloji Eserler Dairesi'nden görevli bir personel, KKTC AB Kültürel Miras Teknik Komitesi Üyesi Ali Tuncay ve GAÜ öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Zeki Akçam

katılmıştır. Bu gezi sırasında, kaynak kişilerin “mazgal veya demir parmaklıklarından gördüklerini iddia ettikleri odaları” bulmaya çalıştık. Ancak kilise içerisinde yer alan ikonların arka tarafında demirden bir pencere görünmesine rağmen kapalı bir odanın olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan alan çalışmasından sonra Kıbrıs Türk Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde, Genel Müdür Prof. Dr. İbrahim Benter başkanlığında Kasım 2016 tarihinde konuyu değerlendirmek üzere yukarıda adı geçen heyete ek olarak İnşaat Mühendisi Mehmet Gökçebağ da davet edilerek ikinci bir toplantı düzenlenmiştir. Mehmet Gökçebağ, restorasyondan önce Apostolos Andreas Manastırı’na gitmiş ve restorasyona başlamadan önce alanda inceleme yapmıştır. Gökçebağ, “restorasyonun aşlına uygun olarak yapılmadığı” bilgisini vermiştir. Gökçebağ’a göre ikonların arka tarafındaki bölmeden görünen pencere ve pencereden görünen odalar kilise yapısının orijinalinde bulunmakta idi. Ancak bu odalar 1960 ve 1960 öncesindeki yıllarda kademeli olarak ortadan kaldırılmıştır. Kilisenin içinde olduğu iddia edilen iki adet sahabe mezarları da muhtemelen bu odaların içinde idi. Gökçebağ konu ile ilgili 1960 yılına ait “youtube” adlı programda görüntülenen bir videoyu kanıt olarak göstermiştir. Bu video, 1960’lı yıllarda Apostolos Andreas Manastırı’nı ziyaret eden bir Rum aile tarafından çekilmiştir.

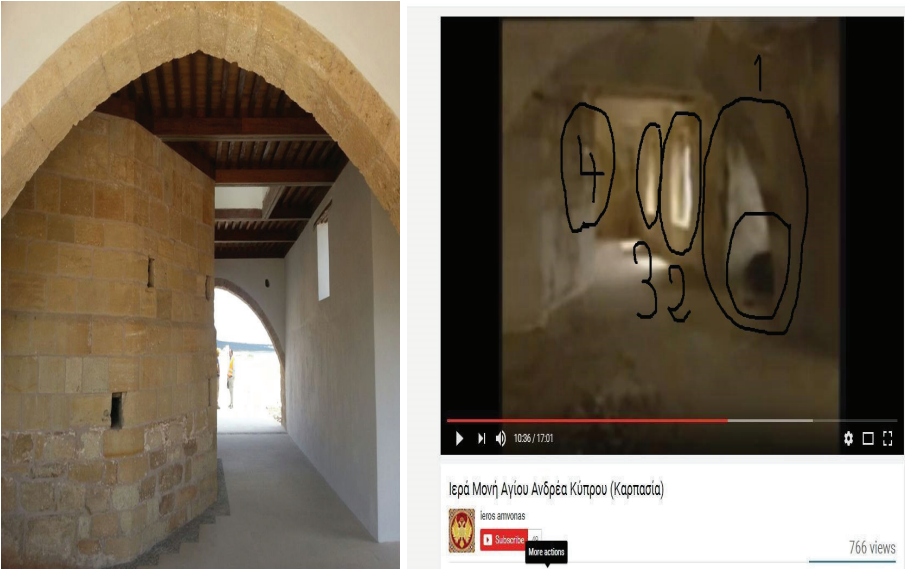
Fotoğraf 8: Youtube adlı video paylaşım sitesinde yayınlanan videoda görülen kilise ile küçük şapel arasında kalan ve üç adet penceresi olan oda¹¹

11 <https://www.youtube.com/watch?v=8Zbtr2HP3ws>, erişim tarihi 10. 10. 2016. Mezar alanı ile ilgili görüntü 10. 36’inci dakikada geçmektedir.

Görüntüden çekilen 8. fotoğrafta görüldüğü üzere, kilisenin kuzey tarafında bir adet duvar, duvarın sağ çaprazında ise sırası ile üç adet pencere görünmektedir. Özellikle 1 numaralı pencerenin sundurması altında bir siyahlık olduğu görülmektedir. Kaynak kişilerimizden Zehra Billur ile Harid Fedai'nin, kilisenin hemen doğusundaki demir ızgaralı pencereden gördükleri sahabe mezarlarının bu alanda olma ihtimali çok yüksektir. Nitekim bahsi geçen demir mazgallı pencere 4 numaralı alandaki penceredir. 4 numaralı alandan bakıldığı zaman, doğusunda bulunan üç adet pencere ve 1 no'lu pencerenin altında mezar olduğuna inandığımız yapı rahatlıkla görülmektedir. Fotoğraf 8'de yer alan 1,2 ve 3 numaralı pencerelerin bulunduğu alan muhtemelen duvarlarla çevrilmiş birer oda idi. Görüntünün çekildiği tarihten önce bu alanda iki ya da üç odanın yer aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Urve bin Sabit'in mezarının, büyük bir olasılıkla 1960 yılında çekilen kamera görüntülerinde yer alan 1 numaralı pencerenin altındaki bölmede olduğunu söyleyebiliriz.

Fotoğraf 9: Restorasyondan sonra kilise ile küçük şapel arasında kalan ve pencere sayısı 1'e düşürülmüş olan odanın 2016 ve 1960 yıllarındaki görüntüleri

Fotoğraf 9'da görüldüğü üzere youtube'dan alınan görüntü¹² ile restorasyondan sonra çekilen fotoğrafta çok belirgin farklar vardır. Örneğin kuzey tarafındaki duvar artık yoktur. Yapının doğu kısmında yer alan iki adet pencere iptal edilmiş ve yukarıda küçük bir pencere bırakılmıştır. Yapının

12 <https://www.youtube.com/watch?v=8Zbtr2HP3ws>, erişim tarihi 10. 10. 2016.

güney-doğusunda bulunan sundurmalı pencere ise doldurulmak suretiyle iptal edilmiştir.

Fotoğraf 10: Kaynak kişilerin gösterdiği demir ızgaralı pencere

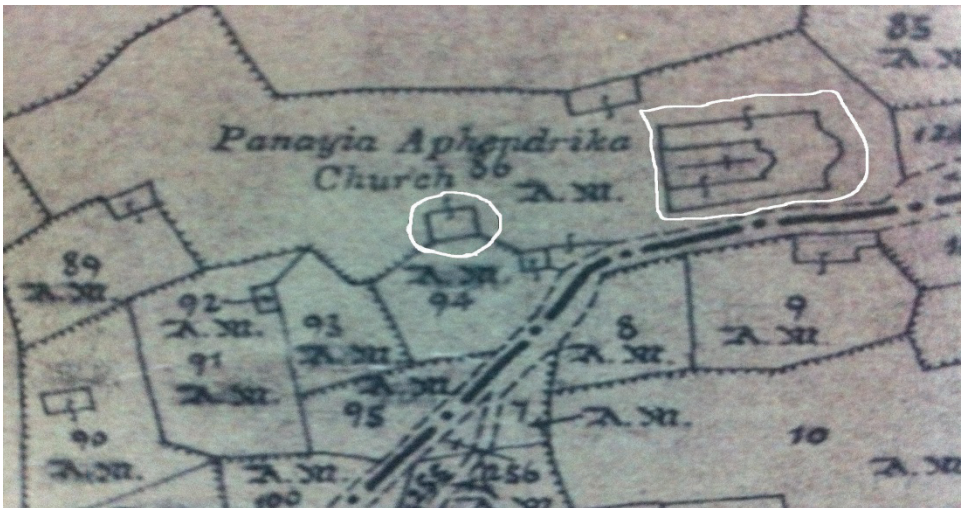

Fotoğraf 11: Kaynak kişilerimizden olan Sayın Harid Fedai'nin çocukluğunda mezarları gördüğü pencere ve açığı gösterirken, 28. 09. 2016 tarihinde Apostolos Andreas Manastırı'nda çekilmiş olan fotoğrafı

Fotoğraflardan hareketle daha önce de belirttiğimiz gibi adada Osmanlı İmparatorluğu'nun otoritesinin zayıfladığı dönemlerde Müslüman Türklere ait olan maddî kültür unsurlarında bir takım değişiklikler ve tahribatlar yapılmıştır. Yine, bu konu ile ilgili elimizde emsal teşkil edebilecek birçok harita vardır. Bu emsallerden birincisi Dipkarpaz'da yer alan Efendiler Çiftliği'nde kilise olduğu iddia edilen ancak daha öncesinde mescid olduğuna inandığımız bir yapıya ait haritadır. Efendiler Çiftliği olarak bilinen bölgede bugün ikiz kiliseler olarak bilinen Panayia Efendirga ile Saint George Kiliseleri yer almaktadır. Aşağıda yine fotoğraf 12'de 1915 yılına ait olan bir harita görülmektedir. Günümüzde her iki kilise de varlığını sürdürmesine rağmen, haritanın solunda yer alan küçük kilisenin izine 1915 yılında rastlanmamaktadır. Halbuki bu kilise MS. X. yüzyıla dayandırılmaktadır. Buna karşın adı geçen kilise 1915 yılındaki haritaya işlenmemiştir. Bu da ilgili yapının 1915 yılından sonra yapılan ilavelerle özellikle kiliseye çevrildiğini göstermektedir. Çünkü kilise olan yapıların isimleri özellikle yazılmakta ve üzerlerine "+" işareti yani haç işareti koyulmaktadır. Hem harita hem de uydu üzerinden yapılan fotoğraf çekimlerdeki eşleştirmelere bakıldığı zaman durum çok rahat bir şekilde anlaşılmaktadır. Çünkü I. Dünya Savaşı'na giren Osmanlı İmparatorluğu, adayı artık kaybetmiş ve ada üzerindeki hakimiyeti tek taraflı olarak bitirilmiş, adadaki Türk hakimiyeti zayıflamıştır. Bu boşluktan yararlanan Rum ve İngiliz Yönetimi ise Osmanlı Mimarî eserlerini ya yok etmiş yada bazı eklemeler yaparak aslından farklı bir yapı haline getirmişlerdir.

Fotoğraf 12: 1915 yılında, Efendiler Çiftliği'ndeki kiliseleri gösteren harita

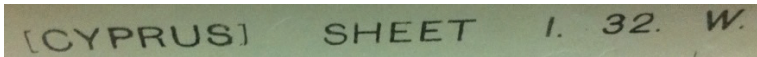
Fotoğraf 12’de 86 no’lu parsel içerisinde yer alan yapı şu anda kilisedir. Ancak 1915 yılındaki haritada sadece kilise olarak Panayia Aphendrika Church görülmektedir. Sol tarafta işaretlenen ve kilise olduğu iddia edilen yapı ile ilgili olarak “kilise olduğuna dair” herhangi bir not veya işaret yoktur. Fotoğraf 13’te haritanın uydudan aynı açı ile çekilmiş olan görüntüsü yer almaktadır. Bu da 86 no’lu parselde görülen küçük kare planlı yapının, 1915 yılından sonra kiliseye çevrildiği göstermektedir. Sol taraftaki yapı günümüzde kilise olarak varlığını devam ettirmektedir.

Fotoğraf 13: Fotoğraf 12’deki tapu kaydının uydu fotoğrafı

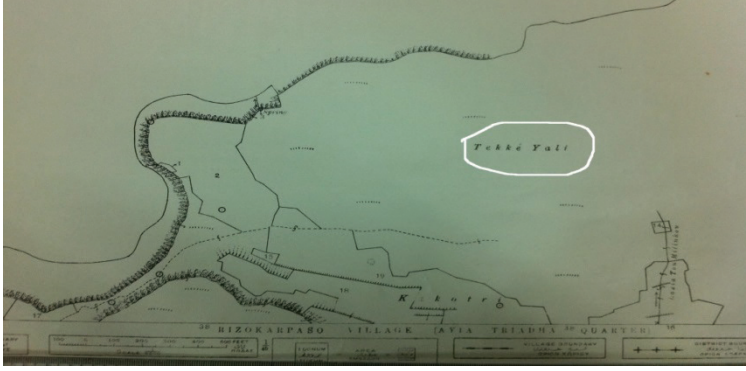

Haritalar üzerinde yapılan tahribatlara emsal teşkil eden diğer bir harita Dipkarpaz’a ait I. 32. W no’lu haritadır. Aynı no’lu KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi’ndeki haritada “Tekke Yali” adlı bir mevkiiden bahsedilmesine karşın, KKTC Lefkoşa Tapu Dairesi’ndeki haritada bu bölgenin adı “Yiali” olarak görülmektedir. Dolayısı ile “Tekke” ifadesi kaldırılmıştır. Bu da tahribatın sadece arazi ve binalar üzerinde değil resmî haritalar üzerinde de yapıldığını göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Dipkarpaz’ın Karpaz Kazası’nın merkezi olduğu bilinmektedir. Bu da bölgede camii, mescid ve tekke gibi yapıların olabileceği anlamına gelmektedir. Bu sebepten dolayı Tapu Dairesi için hazırlanan haritadan “Tekke” yazısı kaldırıldığını söyleyebiliriz.

Fotoğraf 14: I. 32. W no’lu haritanın KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi’ndeki harita bölge ve numara bilgisi

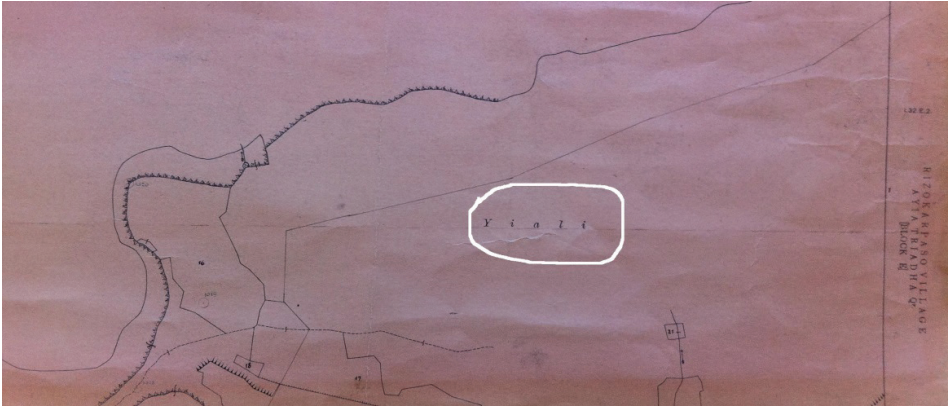

Fotoğraf 15: I. 32. W no’lu haritanın KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi’ndeki haritası

Fotoğraf 15’teki haritada daire içerisine alınmış olan bölgede “tekke yali” yani tekke-yi Ali ibaresine ratlamaktayız. Ancak aynı haritaya ait olan KKTC Tapu Dairesi’ne ait fotoğraf 16’daki haritada ise aynı muhit “Yiali” olarak değiştirilmiştir.

Fotoğraf 16: I. 32. W no’lu haritanın KKTC Tapu Dairesi’ndeki haritası

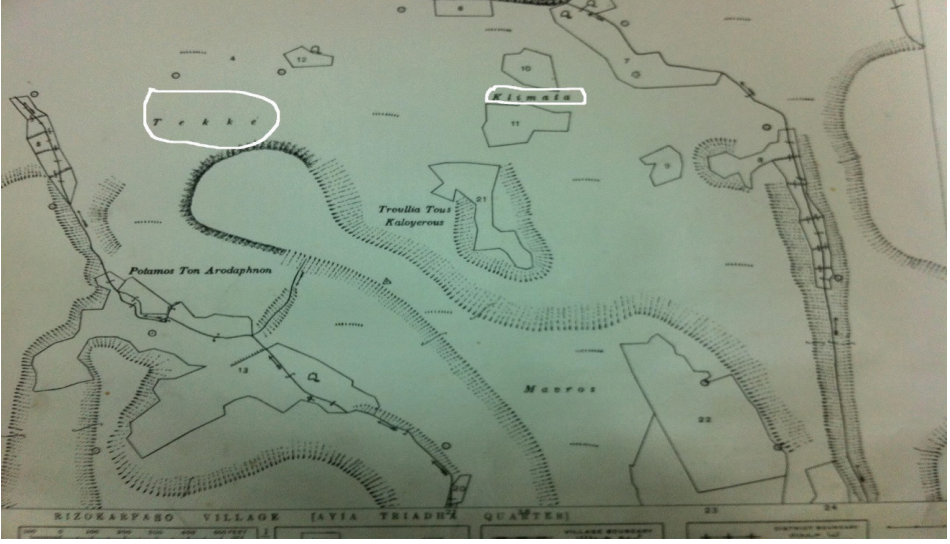

KKTC Tapu Dairesi’nden alınan 16 numaralı fotoğrafa ait haritanın alt köşesinde 1915 tarihi görülmektedir. Dolayısı ile haritalar üzerindeki değişikliklerin muhtemelen adanın tek yanlı olarak İngiltere’ye ilhak edildiği 1914 yılından sonra yapıldığını söyleyebiliriz. KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi ile Tapu Dairesi’nde yapılacak olan karşılaştırmalar neticesinde bu gibi bir çok değişikliğe rastlanacağı kanaatindeyiz.

Fotoğraf 17’de yine Dipkarpaz’da aynı bölgenin biraz daha güneyi görülmektedir. Bu fotoğrafta yine “Tekke” yazısına rastlamaktayız. Bununla birlikte “Klimata” yazısı çok küçük bir alanı kaplamaktadır. KKTC Tapu Dairesi’nden

alınan ikinci haritada ise “Tekke” yazısı silinmiş olup “Klimata” yazısı genişletilmek sureti ile belirginleştirilmiştir.

Fotoğraf 17: Dipkarpaz'da Ayia Triada olarak bilinen bölgenin KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi'ndeki haritası

Fotoğraf 18: Fotoğraf 17'nin KKTC Tapu Dairesi'nden alınmış olan haritası

Fotoğraf 17 ve 18 karşılaştırıldığında “Tekke” yazısının silinerek “klimata” sözcüğünün büyütülerek tüm bölgeye isim olarak verildiği görülmektedir. Bu bağlamda, aynı değiştirme ve yok etme tekniklerinin Apostolos Andreas Manastırı'na da uygulandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Apostolos Andreas Kilisesi'nin en eski çekilmiş fotoğrafı 1925 yılında aittir. Fotoğraf Albert Kammerer'in (1925, s. 112) eserinde yer almaktadır. Kammerer'in eserindeki fotoğraf şapele ait en eski fotoğraf olup özellikle daire

içerisine alınmış olan noktada bir adet mezar yer alması gerekirken; görüleceği üzere mezar yerleri ile ilgili hiçbir iz yoktur. Muhtemelen bu tarihe kadar ve Pantelli vakasından sonra izler bilinçli olarak tahrip edilmiştir.

Fotoğraf 18: Manastırın Albert Kammerer tarafından 1925 yılında çekilmiş olan fotoğrafı

Sonuç

Sonuç olarak, hem yazılı hem de sözlü kaynaklardan hareketle; İskele İlçesi'ne bağlı Dipkarpaz Beldesi'nde yer alan Apostolos Andreas Manastırı, XX. yüzyıl başlarına kadar sadece birkaç köy tarafından bilinen küçük bir kilisedi. Kilisenin yer aldığı bölgeye İslâm ordularının çıkarma yapma ihtimali çok yüksek olup adı geçen sahabe'nin beraberindeki sahabelerle buraya çıktığını söyleyebiliriz. Belki de yeni yapılan kilisenin hemen altında yer alan ve şapel olduğu iddia edilen yapı bir mescid idi. Sayılarının yedi olduğunu varsaydığımız sahabeler, vefat ettikten sonra mescidin önüne ve etrafına defnedilmişlerdir. Ancak bilinen bir gerçek var ki Herevî, Kıbrıs'ta Hala Sultan dışında Urve Bin Sabit adındaki sahabe'nin varlığından da bahsetmektedir. Ancak bu sahabe ve beraberindeki altı kişiye ait olan mezarlar adada meydana gelen otorite boşluğundan dolayı zamanla sistematik bir şekilde yok edilmişlerdir. Bu bağlamda, konu yeni bilgi ve belgelerin ışığında tekrar araştırılmaya ve genişletilmeye ihtiyaç duymaktadır.

Kaynakça

- Bağışkan, Tuncer. (1992): Apostolos Andreas Manastırı ve Adak Yeri, *Halkbilimi*, Halk Sanatları Derneği Yayınları, Lefkoşa: S. 6, s. 3-15.
- Bahadır, Mehmet. (2013): *İslâm Fatihleri Kıbrıs'ta*, Ankara: Çetin Matbaacılık.
- Hogard, D. G. (1889): *Devia Cypria; Notes of an Archaeological Journey in Cyprus in 1888*, Henry Frowde Amen Corner, E. C., London: s. 81-82.
- İslâm Ansiklopedisi*, (1998): cilt: 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 220-221.
- Kammerer, Albert. (1925): *A Chypre. L'île d'Aphrodite*, Paris: Librairie Hachette.
- Saurdel-Thomine, J. (1953): *Kitabu'z-ziyârât*, Şam: s. 56.
- Hill, Sir George. (1949): *a History of Cyprus*, Cambridge: The University Press, Vol-I, s. 329.
- Tahar Mansouri. (2001): *Cypre Dans Les Sources, Arabes Medievales*, Lefkoşa: Centre de Recherche Scientifique Sources Et Etudes De L'Histoire De Chypre -XXXVIII-, s. 55.
- Turan, Osman. (1971): *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul: Tufan Neşriyat Yurdu, s. 130.
- White Baker, Samuel. (1879): *Cyprus as I Saw It In 1879*, London: Macmillan and CO., s. 135-136.

- Belgeler -

1914-1918 Cihan Savaşı Kıbrıs İngiliz Esir Kamplarında Ölen

ve

Mağusa'da Toprağa Verilen Şehitlerimiz

Derleyen: Ahmed Sami

Kaza Amiri

Mağusa Kıbrıs

ÖN SÖZ

Bu ufacık kitapçığı, bu zamanda, hazırlamaktan maksat Birinci Cihan Savaşı esnasında Mağusa İngiliz Esir Kamplarında şehit olan Türk Askerlerinin hatıralarını anmak ve diğer yandan da şehit düşenler hakkında, kaybolmağa yüz tutan malûmatı, (belki de ilk defa olarak) ilgililere iletmektir.

Bilhassa şehitlerimizin listeleri, son zamanlarda ele geçirmeğe muvaffak olduğum, orjinal evraka ve plânlara istinat etmektedir; yırtılarak mahvolmağa yüz tutan orjinal şehit listeleri ile plânlar tarafından düzenlenerek yanımda mahfuz tutulmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Genel Kurmay Başkanlığına ve Kıbrıs tarihini yazacak olan Türk tarihçilere faydeli olacağına inandığım bu kitapçık pek mahdut sayıda hazırlanmış olup yalnız ilgililerin ve mahdut sayıda kimselerin emrine tahsis edilmiştir.

İleride daha da güzel bir şekilde bastırılmasına gayret sarfedilecektir.

23 Nisan, 1964.

Ahmed SAMİ

Birinci Cihan Savaşı esnasında

Mağusa Esir Kamplarında kalan

Türk Askerî Esirleri hakkında kısa bilgiler.

Sayıları 2000 civarında tahmin edilen Türk esirleri, on gün ara ile, iki ayrı vapur kafilesi halinde ve İngiliz harp gemilerinin refakatinde Eylül 1916, ayında Mağusa Limanına vasıl olmuşlardı.

O vakit yarım olan Mağusa limanının Otello kısmına yanaşan gemilerden karaya çıkarılan Türk esirleri sıra halinde ve süngülü İngiliz askerlerinin kontrolleri tahtında yaya olarak Liman-Tren Stasyonu- Mağusa Kapusu-Karpaz Yolu tarikiyle Karakol bölgesine götürülmüşler ve daha evvel hazırlanan Türk Esirleri Kampına yerleştirilmişlerdi.

Esirler limana vardıklarında yerli Türklerle temasa getirilmemişlerdi; uzun esirlik yılları hemen hemen bütün Türk esirlerinin sıhhatlerine tesir etmişti.

Türk Esirlerinin kat'i rakamları hakkında bir bilgi olmamakla beraber gelenlerin 2. 000 civarında oldukları tahmin edilmektedir.

Sabahın erken saatlerinde limana giren vapurlardan çıkarılan ve esir kamplarına yerleştirilen Türk esirlernin hepsi de Çanakkale veya Süveyiş harekâtlarında esir edilenler, onbaşı, çavuş veya başçavuşlardı. Yalnız esirlerle beraber bir de askeri doktor esir getirilmiş ve bu zatın isminin de Dr. Şevket olduğu bildirilmektedir.

Esirler kampında bir de Cami yapılmış ve burada çok güzel sesli oldukları söylenen hafızlar Kur'an-ı Kerim okurlar ve günde beş defa ezan-ı Muhammediyi kıraat ederlerdi. Sesleri o kadar gürmüştü ki kale içerisinde bulunan Türkler beş vakit ezan okunuşunu ve Kur'an-ı Kerim kıraatlarını rahat rahat dinleyebilmekteymişler.

Yalnız bilhassa cenaze merasimlerinde Mağusalı İmam Mustafa Nuri Efendi kampa götürülür ve cenaze merasimlerini gayet güzel sesli esir hafızlarla idare edermiş. Yalnız o vaktin jurnalcıları sayesinde İmam Efendi ile o vaktin Kavanin Meclisi Mağusa Üyesi Mahmut Celâleddin Efendi İngilizler tarafından esirlere yardım suçuyla Divan-ı Harb'e verilmişler, fakat beraat etmelerine rağmen mahkeme salonu dışında tekrar derdest edilerek Girne Kal'asına sürülmüşlerdi. Ve oradan ancak Cihan Harbinin sonuçlanması ile kurtulmuşlardı.

Esirlik yılları zarfında esir kamplarında ölenler evvelâ şimdiki Namık Kemal Lisesi mıntikasındaki eski ve yeni mezarlıklara ve bir müddet de karakoldaki esir kampı yanındaki özel mezarlığa gömülmüşlerdi. Daha sonraki yıllarda bakımsızlık yüzünden kaybolmağa yüz tutan bu mezarlıklardan kurtulabilen esir mezarları halen Türkler tarafından mezarlık olarak kullanılmakta olan Mağusa Türk Mezarlığının bir kısmına nakledilmişler ve bugün orada görülebilmektedirler.

Ölen esirlerin kısm-ı azamı ecelleri ile ve diğer bir kısım esir de firar ederlerken İngilizler tarafından vurularak şehit edilmişlerdi.

Cenaze merasimlerine esirlerden 30-40 kişilik gruplar iştirak ederler, bunlara hemen hemen aynı sayıda silâhlı İngiliz Askerleri katılır, mezarlıkta İngilizler Askeri Merasim yaparlar, havaya ateş ederler ve bu merasimleri de kaleden çıkan yüzlerce Türk göz yaşları arasından takip ederlerdi.

Cihan savaşının son yıllarında Türk Esirler Süveyiş mıntıkasındaki İngiliz Ordularına gönderilen kerestenin yükletilmesinde Mağusa Limanında amele olarak kullanılmışlardı.

Dr. Şevket Bey kale içerisinde serbestçe girebilir ve Mağusanın ileri gelenleriyle serbestçe konuşabilirdi. Fakat bir defasında Lefkoşa'da oynanmakta olan Vatan ve Silistre piyesini görmeğe gittiğinde Türk ve Anadolu Rum Jurnalcılar kendisini ele vermişler ve Yüzbaşı Fuat Beyin idaresinde tekrar Esir Kampına getirilerek bir daha dışarı çıkmasına müsaade edilmemişti.

Esirlerin yemekleri usulen kırmızı kabaktı ve ekmekleri de kılçıklı arpa ekmeği idi; o zamanın standartlarına göre ekmeğin kalitesi pek çok fena sayılırdı.

Elbiseleri gayet perişan bir halde olduğu halde bütün ceketleri ve pantolonları üzerinde esirlik numaraları vardı.

Ek gıda temin etmek için esirler kamplarında tahtadan sigaralık, takım ve tesbih yaparak bunları tayin arabacılarıyla kaleye kaçırırlar ve satıştan elde edilen para ile sigara, ekmeğe, yemiş gibi maddeleri tedarik ederlerdi.

Esirlerin mektupları Mağusalı Türk kayıkcılar tarafından Mersin'e kaçırılır ve arada sırada da cevap getirilirdi.

Kamplardan kaçmağa muvaffak olan bazı esirler Aynakofu ile Topçu Köy mıntıkalarına kadar gidebilmişlerse de tekrar yakalanarak kamplarına getirilmişlerdi.

Esirler Birinci Cihan Savaşı hitamında 1920 yılı sonlarına doğru kafilesi iki ayrı vapur ile İstanbul'a müteveccihen Adadan ayrılmışlardı.

**1914-1918 BİRİNCİ CİHAN SAVAŞI ESNASINDA ESİR EDİLEREK
KIBRIS'A AKTARILAN VE MAĞUSA ESİR KAMPLARINDA
ÖLEN ŞEHİT TÜRK ASKERLERİNİN LİSTESİ.**

Sıra No.	Esirin No.	Rütbesi	Adı Ve Soyadı	Ölüm Tarihi
1	715	Er	Osman Mahmud	24. 11. 16
2	921	Er	Muharrem Emin	26. 11. 16
3	2048	Er	Mustafa Veli	8. 1. 17
4	526	Er	Mehmed Osman	19. 1. 17
5	4098	Er	Said Ahmed	27. 1. 17
6	4264	Er	Süleyman Mustafa	4. 2. 17
7	1498	Er	Ahmed Abdulla	12. 2. 17
8	3971	Er	Halil Esat	17. 2. 17
9	1721	Onbaşı	Yusuf Muhammed	25. 2. 17
10	2909	Onbaşı	Yusuf Mustafa	2. 3. 17
11	1246	Er	İsmail Hüseyin	3. 3. 17
12	3445	Er	Ali Şaban	8. 3. 17
13	3680	Er	Hasan Ali	10. 3. 17
14	4180	Er	Ahmed Osman	17. 3. 17
15	4885	Er	Muhtedi Ahmed	29. 3. 17
16	4278	Er	Nasuh Salih	30. 3. 17
17	4295	Er	Mehmed Şerif	7. 4. 17
18	441	Er	Ali Adem	16. 4. 17
19	1706	Er	Mehmed İbrahim	23. 4. 17
20	1275	Er	Bayram Recep	24. 4. 17
21	5233	Er	Mustafa Mustafa	24. 4. 17
22	2733	Er	Hasan Hasan	29. 4. 17
23	4336	Er	Mehmed Mustafa	3. 5. 17
24	3834	Er	Mustafa Mehmed	8. 5. 17
25	3884	Er	Salih Ali Osman	20. 5. 17
26	480	Er	İbrahim Halil	21. 5. 17
27	2297	Er	Ömer Hüseyin	21. 5. 17
28	4368	Er	Muhammed Hamza	23. 5. 17
29	3141	Er	Halil Hasan	25. 5. 17
30	4657	Onbaşı	Ahmed Mustafa	29. 5. 17
31	2700	Er	Mehmed Osman	31. 5. 17
32	4145	Er	Abdulla Hasan	1. 6. 17
33	4583	Er	Mehmed Babuş	2. 6. 17
34	473	Er	Fahri Ahmed	6. 6. 17
35	245	Er	Halil Ahmed	11. 6. 17
36	5141	Er	Osman Abdulla	13. 6. 17
37	4804	Er	Akif Mehmed	18. 6. 17
38	3844	Er	Yusuf Ahmed	19. 6. 17
39	1835	Er	Mehmed Said Ali	21. 6. 17
40	464	Er	Mehmed Abdulla	25. 6. 17

41	3105	Er	Ali Hacı Ahmed	30. 6. 17
42	3109	Er	Hanefi Ahmed	30. 6. 17
43	3873	Er	Halil Mustafa	2. 7. 17
44	4909	Er	Yakup Kıdır	13. 7. 17
45	4379	Er	Cafer Memiş	15. 7. 17
46	4277	Er	Mustafa Mehmed	7. 8. 17
47	2960	Er	Muhammed Osman	9. 8. 17
48	2150	Er	Ali Hüseyin	9. 8. 17
49	1290	Er	Mustafa Mehmed	16. 8. 17
50	4760	Er	Raşit Mehmed	18. 8. 17
51	3496	Er	Salih Mehmed	23. 8. 17
52	1482	Er	Hasan Hüseyin	25. 3. 17
53	2502	Onbaşı	Durmuş Bekir	27. 8. 17
54	3684	Er	Duran Osman	1. 9. 17
55	4294	Er	Mehmed Ferhad	6. 9. 17
56	3576	Er	Ali Selim	22. 9. 17
57	3967	Er	Mehmed Emin	29. 9. 17
58	4376	Er	İzzet Mehmed	7. 10. 17
59	2128	Er	Hüseyin Ahmed	7. 10. 17
60	3675	Er	İsmail Mustafa	7. 10. 17
61	4678	Er	Rifat İskender	13. 10. 17
62	5238	Er	Abdulla Mustafa	21. 10. 17
63	911	Er	Ahmed Mustafa	25. 10. 17
64	3555	Onbaşı	Arslan Mehmed	26. 10. 17
65	4582	Er	Mahmud Mehmed	30. 10. 17
66	4142	Er	Şakir Ali	7. 11. 17
67	733	Er	Tahir Muran	7. 11. 17
68	5136	Er	Dede İbrahim	7. 11. 17
69	3786	Er	Nuri Hacı Bekir	22. 11. 17
70	3778	Er	Said Mustafa	30. 11. 17
71	4170	Er	Osman Ahmed	1. 12. 17
72	4033	Er	Ahmed Mustafa	1. 12. 17
73	3090	Er	İsmail Recep	5. 12. 17
74	5128	Er	Salih Osman	5. 12. 17
75	270	Er	İsmail Süleyman	16. 12. 17
76	3831	Er	Mustafa Ahmed	17. 12. 17
77	4609	Er	Mehmed Ali	20. 12. 17
78	2347	Er	Halil Mustafa	23. 12. 17
79	127	Er	İbrahim Recep	4. 1. 18
80	3820	Er	İbrahim İsmail	8. 1. 18
81	4280	Er	Numan Hasan	16. 1. 18
82	3976	Er	Mehmed Ali	19. 1. 18
83	2518	Onbaşı	Muhammed Hüseyin	28. 1. 18
84	1880	Er	Ahmed Mustafa	2. 2. 18
85	4248	Er	Hasan Alı	3. 2. 18

86	3477	Er	İsmail İsmail	8. 2. 18
87	1663	Er	Muhammed Ali Ali	10. 2. 18
88	2443	Er	Ali İliias	23. 2. 18
89	3446	Er	Ahmed Ali	6. 3. 18
90	2835	Er	Mehmed Yusuf	18. 3. 18
91	3192	Er	Ramazan Muhammed	12. 4. 18
92	3590	Er	Ali Süleyman	24. 4. 18
93	2825	Er	Cemal Halil (İbrahim)	18. 5. 18
94	3957	Er	İsmail İbrahim	19. 5. 18
95	1490	Er	Mehmed Ali Ümmet	1. 6. 18
96	1717	Çavuş	Mehmed Mustafa	6. 6. 18
97	1288	Er	Ahmed Ali	22. 6. 18
98	4053	Er	Mehmed Mehmed	1. 7. 18
99	3978	Er	Mehmed Osman	7. 7. 18
100	4030	Er	Mehmed Mustafa	16. 7. 18
101	4045	Er	Tato Ahmed	28. 7. 18
102	1520	Er	Alı Mustafa	2. 8. 18
103	1392	Er	Mustafa Muhammed	3. 8. 18
104	4457	Er	Ali İbrahim	4. 8. 18
105	2005	Er	Kadır Süleyman	8. 8. 18
106	2037	Er	Hasan Ferhad	12. 8. 18
107	3315	Er	Hasan Supaş Hıjnet	25. 8. 18
108	1294	Er	Murat Hasan	23. 9. 18
109	1545	Er	Muhammed Kâmil	29. 9. 18
110	1910	Er	Mehmed Hasan	11. 10. 18
111	6121	Er	Halit Abbas	18. 10. 18
112	4537	Er	Ahmed Yusuf	23. 10. 18
113	3756	Er	Lâtif Ferhat	28. 10. 18
114	4585	Er	Durmuş Ahmet İbrahim	30. 10. 18
115	2057	Er	Mustafa Mustafa	31. 10. 18
116	9194	Er	Cafer Yusuf	5. 11. 18
117	6576	Er	Ahmet Abid	8. 11. 18
118	8239	Er	Osman Mestan	10. 11. 18
119	5864	Er	Hidayet Arif	15. 11. 18
120	10361	Er	Ali Aman	23. 11. 18
121	10419	Er	Mehmet Ayvaz	25. 11. 18
122	2192	Er	Hacı Mehmet Ahmet	24. 11. 18
123	9966	Onbaşı	Hasan Süleyman	26. 11. 18
124	3970	Er	Osman Hasan	27. 11. 18
125	8406	Er	Raif Arif	6. 12. 18
126	10207	Er	Enver Selim	9. 12. 18
127	9733	Er	Ali Sait Ali	10. 12. 18
128	7483	Er	Mahmut İbrahim	12. 12. 18
129	9314	Onbaşı	Salih Ahmet	13. 12. 18
130	10426	Er	İbrahim Hüseyin	14. 12. 18

131	7763	Er	Hüseyin Hasan	18. 12. 18
132	6527	Er	Mehmet Mustafa	22. 12. 18
133	7008	Er	Celâl Mehmet	22. 12. 18
134	9285	Er	Mustafa İlias	27. 12. 18
135	9973	Er	Mustafa Ali Rıza	30. 12. 18
136	8336	Er	Mustafa Mehmet	31. 12. 18
137	3014	Er	Nuri Salih	26. 1. 19
138	8898	Er	Eyyup Halil	1. 2. 19
139	6387	Baş Çavuş	Ahmet Ömer	4. 2. 19
140	5471	Er	Mahmut Cemal	7. 2. 19
141	8529	Er	Abdullah Hüseyin	8. 2. 19
142	6804	Er	Osman Ali	6. 3. 19
143	7408	Çavuş	Aşur Mustafa	9. 3. 19
144	6332	Er	Ali Hasan	15. 3. 19
145	6474	Er	Mustafa Ahmet	19. 3. 19
146	10392	Çavuş	Halil Mustafa	21. 3. 19
147	2976	Er	Hüseyin Muharrem	29. 3. 19
148	9111	Er	Abdul Kadir Hüseyin	1. 4. 19
149	6112	Er	İsmail Süleyman	4. 4. 19
150	9985	Onbaşı	Kâzım Rıza	10. 4. 19
151	5849	Er	Yakup Mustafa	17. 4. 19
152	5504	Er	Süleyman Hasan	21. 4. 19
153	5568	Er	İbrahim Ali	2. 5. 19
154	9525	Er	Süleyman Mehmet	6. 5. 19
155	9173	Er	Mahmut Hasan	11. 5. 19
156	9228	Er	İbrahim İbrahim	12. 5. 19
157	1720	Er	Tevfik Yusuf	29. 5. 19
158	8393	Er	Ahmet Hüseyin	8. 6. 19
159	6812	Onbaşı	Mustafa Mustafa	20. 6. 19
160	4332	Er	Mehmet Nurulla	21. 6. 19
161	1863	Er	Ali Mustafa	25. 6. 19
162	3007	Er	Hasan Osman	2. 7. 19
163	6065	Er	Recep Mecid	5. 7. 19
164	527	Er	Atta Veli	7. 7. 19
165	8009	Er	Şakir Hasan	10. 7. 19
166	8634	Çavuş	Nurullah İbrahim	19. 7. 19
167	9685	Er	Hüseyin Veli	19. 7. 19
168	9630	Baş Çavuş	Mustafa Hasan Hüseyin	21. 7. 19
169	6388	Er	Rassım Rahim	23. 7. 19
170	1888	Er	Mehmet Hasan	29. 7. 19
171	5821	Onbaşı	Hasan İbrahim	3. 8. 19
172	9468	Er	Süleyman Ahmet	4. 8. 19
173	1813	Er	Salih İsmail	6. 8. 19
174	5819	Çavuş	Mehmet İsmail	13. 8. 19
175	7699	Er	Mustafa Hasan Hüseyin	15. 8. 19

176	6274	Er	Veysel Süleyman	15. 8. 19
177	2536	Er	Hüseyin Ali	28. 8. 19
178	8039	Er	Mehmet Yusuf	30. 8. 19
179	8502	Çavuş	Hasan Emin	8. 9. 19
180	8902	Er	Mustafa Ali	15. 9. 19
181	6189	Er	Hasan Ali	15. 9. 19
182	2168	Er	Hüseyin Kadır	24. 9. 19
183	10090	Er	Mustafa Durmuş	26. 9. 19
184	6714	Onbaşı	Raşit Yakup	5. 10. 19
185	7169	Er	Mehmet Halil	7. 10. 19
186	8469	Onbaşı	Mustafa Ali	12. 10. 19
187	9324	Çavuş	Ali Hasan	16. 10. 19
188	8398	Onbaşı	Ahmet Emin	21. 10. 19
189	6963	Er	Halil Halil	23. 10. 19
190	5534	Er	İsmail Ali	26. 10. 19
191	10357	Er	Mustafa İsmail	31. 10. 19
192	1584	Er	Mustafa Eyyup	9. 11. 19
193	7788	Er	Ali Mehmet	11. 11. 19
194	7768	Er	Abdurrahman Hasan	14. 11. 19
195	10081	Baş Çavuş	Kâzım Osman	16. 11. 19
196	7751	Er	Ali İbrahim	25. 11. 19
197	10287	Er	Mehmet Mehmet	5. 12. 19
198	7589	Onbaşı	Durmuş İbrahim	15. 12. 19
199	6442	Er	Arif Recep	22. 12. 19
200	9728	Er	Ali Ahmet	6. 1. 20
201	147	Çavuş	Kadır Fevzi	18. 1. 20
202	6901	Er	Ali Hüseyin	26. 1. 20
203	2756	Er	Dursun Hamza	30. 1. 20
204	6168	Çavuş	Hacı İsmail Ahmet	30. 1. 20
205	6758	Er	Davud Ali Osman	30. 1. 20
206	6639	Onbaşı	Esat Şukri	31. 1. 20
207	4171	Er	İbrahim Mehmet	6. 2. 20
208	5376	Er	Hasan Ahmet	16. 2. 20
209	9532	Er	Mehmet Mehmet	17. 2. 20
210	3735	Er	Akif Muharram	18. 2. 20
211	7750	Onbaşı	Mustafa Şakir	20. 2. 20
212	8248	Er	Ali Hüseyin	7. 3. 20
213	10413	Baş Çavuş	Hacı Ahmet Mehmet Emin	8. 3. 20
214	9633	Onbaşı	Osman Ali	24. 3. 20
215	4714	Er	Osman Mustafa	28. 3. 20
216	3368	Er	Halil İbrahim	2. 4. 20
217	5449	Er	Ali Huseyin	5. 4. 20

Note:

The absolute accuracy of this plan is not guaranteed. In some cases P. of W. were buried with only a small piece of wood to mark the grave, and, before a permanent Headstone (of wood or stone) was erected, these small pins were removed. In some cases the dates on the stones do not agree with the register, as many of the stones were carved, some time after the funeral, by P. of W. in the camo without reference to the Register. There are also differences in some of the names; which were also carved by P. of W. without reference to teh Register.

(Sd) G. B. Motherwell,
LT. COL.
COMM P. of W. CAMP
FAMAGUSTA, APRIL, 1918.

YUKARIDAKİ NOTUN TERCÜMESİ:

Bazı ahvallerde, Harp Esirleri gömüldüklerinde mezar başlarına işaret olarak ufacık tahta parçaları konursa da daimî mezar taşları (tahtadan veya taştan) dikilmezden evvel bu ufacık tahta işaret parçaları kaldırılmakta idiler. Bazı keyfiyetlerde ise mezar taşlarının üzerindeki tarihler sicil ile uyuşmamaktadır, çünkü mezar taşlarının bir çoğu definden bir müddet sonra Harp Esirleri tarafından, sicile hiç bir referans yapılmaksızın, hakkedilmişlerdi. İsimlerin bazılarında da farklar vardır; çünkü bunlar da "Harp Esirleri" tarafından sicile hiç bir referans yapılmaksızın hakkedilmişlerdi.

(İmza) G. B. Motherwell,
KUR. ALBAY
HARB ESİRLERİ KAMPI KUMANDANI
MAĞUSA, NİSAN, 1919.

Belge hakkında kısa açıklama

I. Dünya Savaşı sırasında çeşitli cephelerde Batılı devletlerin eline düşen iki yüz bin kadar Osmanlı-Türk askeri, Hindistan, Burma, Mısır, Kıbrıs, Malta, Irak ve Sibiry gibi çok değişik yerlerdeki esir kamplarında yıllarca esir tutulur. Bu esirlerin sayısı, yerleştirildikleri yerlerdeki durumları, zorlu kamp yaşantıları, geri dönüşleri veya oralarda şehit düşmeleri hakkında incelemeler kaleme alınmıştır. Onlardan biri de Gazimağusa yakınlarında Karakol

bölgesinde kurulan İngiliz esir karargâhıdır. İngilizler tarafından Kıbrıs'a getirilen Türk askerlerinin Çanakkale, Mısır ve Hicaz cephelerinden alınan esirler oldukları ve sayılarının iki bini bulunduğu görülür. Bunların çoğu erdir. Onbaşı, çavuşlar yanında bir de İsmail Şevki isimli esir Türk doktoru vardır. Önceleri yerli halk ile temas ettirilirlere ve Magosa'ya Cuma namazına gitmelerine izin verilir, ancak sonraları İngilizler bu uygulamadan vaz geçer. Esirlerin tahtadan yaptıkları kaşık, sigaralık ve hediyelik eşyaları onlara yardım olsun diye Kıbrıs Türkleri satın alır. Yemekleri kırmızı kabak, ekmekleri ta-laşla karışık kılçıklı arpa unundan yapılmıştır. Karakol esaret kampındaki Türk askerlerinin kimisi hastalıktan, kimisi çalıştırıldıkları işler yüzünden ölür kimisi de kamptan kaçarken vurulur. 1916 sonbaharında esir kamplarına getirilen Türklerin hayatta kalanlarının Türkiye'ye dönüşü neredeyse 1925'e kadar on yıla yakın sürer. Esaret sırasında vefat eden, şehit düşen Türk askerlerinin bir kısmı bugün Gazimağusa'da "Çanakkale Şehitliği" adıyla anılan yere gömülmüşlerdir. Daha sonra Kıbrıs'ta Rumlar tarafından vurulan Türkler de bu şehitliğe defnedilmiştir. Buradaki mezar taşı kitabelerini çoğu tabiatın ve zamanın yıpratması sebebiyle zor okunmaktadır. Ancak bunlardan 217 tanesinin esir numarası, rütbesi, adı, soyadı ile ölüm tarihlerini gösteren bir liste Ahmet Sami tarafından teksir yoluyla yayımlanmıştır. Dergimize konan şehitler listesi de bu broşürdür.

Bibliyografya:

Oğuz Karakartal-Metin Akar, "I.Dünya Savaş'ında Kıbrıs'taki Esir Türk Askerleri ve Gazimağosa Çanakkale Şehitliği", *Bir, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 7, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 1997, s.7-18;

Nuri Çevikel, *Kıvalı Kuzuların Kıbrıs Dramı ya da Hatırat-ı Esaret* 'i, Şanlıurfa, Ledün 2015.

Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Çanakkale Savaş Esirleri 1916-1923*, Okman Printing LTD., Girne 2015.